

Az audio-vizuális eszközök alkalmazása az irodalomtanításban

Korunk a modern technika korszaka. Lenyűgöző hatása alól szabadulni nem tudunk. Vívmányai nélkülözhetetlen segítőtársai az embernek az élet számtalan területén. És egyre újabb és újabb területeket követel magának. Meghódítani igyekszik a pedagógia területét is. Éppen napjainkban lehetünk szemtanúi és részesei ennek a pedagógiát, didaktikát forradalmasító folyamatnak. Tehát nem véletlen, hogy mostanában oly sok szó esik oktató munkánkban a legújabb technikai eszközök, az audio-vizuális eszközök alkalmazásáról. A modern élet, a technika korszakának igényét, követelését kell látnunk ezekben a törekvésekben. És ezt nem hagyhatja figyelmen kívül egyetlen tantárgy sem, ha nem akarja, hogy a korszerűtlenség megszégyenítő bélyegét rásüssék.

A helyzet az, hogy vannak tantárgyak (pl. az idegen nyelvek), amelyek már komolyabb, rendszerezettebb tapasztalati anyaggal dicsekedhetnek az audio-vizuális eszközök alkalmazásában, míg más tárgyak csak a kezdeti kísérletezés, tapasztalatszerzés stádiumában vannak. Az egyenetlenségnek részben az a természetes magyarázata, hogy az alkalmazás bizonyos tárgyknál szinte kézenfekvő, más tantárgyak esetében viszont sokkal bonyolultabb kérdésről van szó. Ez utóbbi tárgyakhoz tartozik az irodalom is. Persze korántsem arról van szó, hogy az irodalomtanítás nem élt volna ezekkel a lehetőségekkel, hanem inkább arról, hogy szórványosan, alkalmoszerűen került sor ezeknek az eszközöknek a felhasználására, és így nem is válhatott lehetővé a kérdés elvi, gyakorlati és módszertani vonatkozásainak kidolgozása, mégpedig olyan rendszerbe foglalt kidolgozása, amely alapja lehetett volna az audio-vizuális eszközök széleskörű gyakorlati alkalmazásának. Ez a cikk sem vállalkozhat — kellő tapasztalat hiányában — erre a feladatra, csupán néhány elvi és gyakorlati kérdés nem is teljes igényű tisztázásával kíván hozzájárulni ehhez a munkához.

Közismert megállapítás, hogy az irodalom tanításának középpontjában az irodalmi szemelvény, a szöveg áll. Ebből kell kiindulnia, erre kell felépülnie egész oktató-nevelő munkánkknak, mert maga az irodalmi mű az, amely elsősorban művészi varázssával, élményi erejével mozgatja meg értelmünket, érzelmeinket, lendíti cselekvésre akaratunkat. Logikusan következik tehát ebből, hogy az irodalmi szöveg a fő, az alapvető szemléltető eszköz, az audio-vizuális eszközöknek csak másodrangú szerepük lehet irodalomtanításunkban. Másodlagos szerepük ellenére is — amint ezt a későbbiekben látni fogjuk —, nagymértékben elősegíthetik az élményszerű irodalomtanítást, teljesebbé tehetik az érzékelést, a megismerést, fokozhatják a tanulók aktivitását, fejleszthetik esztétikai ízlésüket. Ez már azért sem lebecsülendő, mert még mindig elég gyakori jelenség irodalomtanításunkban a kényelemszeretetből fakadó egyoldalú, szegényes szemléltetés, az egy kaptafára készült irodalmi órák, és nem utolsó sorban az irodalmi művek túlzott intellektuális értelmezése, elemzése.

Ezekután vegyük számba, milyen eszközök állnak rendelkezésünkre, és hol, mikor, az óra melyik mozzanatában, milyen módszertani megfontolások mellett alkalmazhatók.

Az irodalomórákon felhasználható audio-vizuális eszközök sokféleségét megpróbáljuk bizonyos rendszerezéssel ismertetni, hogy egyúttal segítséget is nyújtsunk az irodalomszertárak alapjainak megvetéséhez, illetve a már meglévő anyag rendezéséhez. Ez a következőképpen festene:

1. *Képek:* a) írói arcképek, fényképek; az írói életrajzokhoz kapcsolódó képanyag, térképek, diafilmek, szemelvények; élő íróinkkal kapcsolatos levél és egyéb dokumentumok gyűjteménye.
 b) képek a mű környezetéről; képgyűjtemény szómagyarázatokhoz; könyvborítók; az irodalomtanítást kiegészítő képzőművészeti alkotások reprodukcióinak gyűjteménye.
2. *Hanglemezek:* versek; az irodalomtanítást kiegészítő dal, kórus- és zeneszámok; magnószalagon rögzített felvételek a rádióból (irodalmi műsorok, történelmi riportok, szavlatok, könyvismertetések, írók hangja stb.).
3. *Színház, mozi, televízió* (műsorfüzetek, plakátok, kritikák gyűjteménye).
4. *Kirándulások:* „beszélő házak”, múzeumok, könyvtárak, képtárak, kiállítások megtekintése (ezzel kapcsolatos dokumentumok, fényképek gyűjteménye).
5. *A tanulók munkái* (kiváló dolgozatok, szavlatok magnószalagon stb.).

Mértéktartóan kell élnünk a felsorolt lehetőségekkel. Az öncélú túlzásfoltosság nem vezetne a kívánt célhoz. Háttérbe szorítaná az író, a költőt, pedig őt kell megszólaltatnunk, az alkotásával kapcsolatos élményt kell felejtethetlenné tennünk. Felhasználásuk éppen ezért igen körültekintő, mindenféle szempontból jól megfontolt tervezést kíván (egy-egy osztály egész évi anyagához kapcsolódó tematikus tervezés). A terv elkészítésében a változatosság mellett arra is ügyelnünk kell, hogy szervesen beleépüljön a feldolgozásra szánt irodalmi anyagba, azt kiegészítve tegye teljesebbé a tanulók irodalmi élményét.

Az egyes órák viszonylatában is ezeknek a szempontoknak kell érvényesülniük. Elvileg, de gyakorlatilag is ezek az eszközök az óra minden mozzanatában (számonkérés, előkészítés, elemzés, alkalmazás-készségfejlesztés, összefoglalás) felhasználhatók. A továbbiakban ezt szeretnénk bizonyítani néhány gyakorlati példával.

Az írói életrajzok tanítása az egyik olyan terület, ahol élni is szoktunk az audiovizuális eszközök nyújtotta lehetőségekkel. Viszont ennek az ismeretanyagnak az ellenőrzésekor, számonkérésekor már megfeledekezünk erről, pedig itt is nagyon célravezető, életszerű és eredményes eljárásnak bizonyul. Saját gyakorlatomban (VII–VIII. osztály) ezt a következőképpen szoktam végezni. A táblára kifüggesztem, elrendezem a szóbanforgó író vagy költő életével kapcsolatos képanyagot. A felelő, mint „tárlatvezető” ismerteti a képekhez fűződő életrajzi adatokat, ismereteket, az osztály érdeklődő kérdéseire is választ ad. A feladat úgy is elvégezhető, hogy a képanyag kronológiai rendezését is a felelő végzi. Adat- és szövegnélküli diafilmmel hasonlóképpen járhatunk el. A vele végzett ellenőrzés egyúttal alkalmas arra is, hogy meggyőződjünk, mennyiben tud a felelő a tanult írói életrajzanyaggal alkotó módon bánni, azaz mennyiben tudja azt színes magyarázó szöveggé alakítani a látható képanyagnak megfelelően. Petőfi, Arany esetében viszont az ellenőrzésnek azzal a változatával is élhetünk, hogy előzetesen magnószalagra életrajz vonatkozású verseket vagy versrészleteket veszünk fel, és a számonkéréskor azt a feladatot tűzzük ki tanítványainknak, hogy világítsák meg a hallott versek, versrészletek életrajzi vonatkozásait, élményanyagát.

Az irodalomórák egyik igen fontos mozzanata az *előkészítés*, amely arra hivatott, hogy felkeltse a tanulók érdeklődését, megnyissa értelmi és érzésvilágukat az új irodalmi élmény befogadására. Erre gondolva Ady Fölszállott a páva c. versének hangulati előkészítését a következőképpen oldhatjuk meg: „Ady ablaka alatt sorozásra vonuló katonák énekelnek. Régi ismert népdal csendül az ajkukon a magyar nép év-

százados panaszáról. Fölszállott a páva... (A népdal meghallgatása hanglemezeről.) — A dal hangulatának hatására születik meg az a vers, amellyel a mai órán ismerkedünk meg. Mire döbbsenti rá a költőt ez a panaszos, régi magyar népdal?” (A költemény bemutatása.) Az így végzett hangulati és érzelmi előkészítés természetes elindítója lehet az elemző munkának.

Az elemzés tulajdonképpen nem más, mint magának az élménynek a tudatosítása, emocionális elmélyítése. Hogyan alkalmazhatjuk óránkban ebben a mozzanatában az audio-vizuális eszközöket úgy, hogy valóban elő is segítsék az irodalmi élmény tudatosítását, elmélyítését? A felvetett kérdésre Gorkij Nagypapa mesél c. önéletrajzi regényrészlet elemzésének lényegre irányuló bemutatásával próbálunk válaszolni.

Ez a regényrészlet röviden arról szól, hogy a nagypapa durván, kegyetlenül megveri unokáját, aki ezt soha elfeledni nem tudja, egy egész életen át fájdalmas emlékként hordozza magában. Az elemzés során tehát arra a kérdésre kell feleletet keresnünk, hogyan válhat egy ember olyanná, aki képes — jóformán semmiségért — úgy megverni saját unokáját, hogy az elveszti eszméletét, s néhány napig betegen fekszik. Egyáltalán van-e mentség a nagypapa embertelen magatartására? Felmenteni nem tudjuk őt súlyos vétsége alól, még akkor sem, ha szenvedéssel, megaláztatással, a bizonytalan anyagi létből való örökös rettegéssel teli élete sok mindent meg is magyaráz. De feltétlenül szánalommal tekintünk rá, akárcsak unokája, aki „sírni tudott volna, hogy éppen ő verte meg ilyen kegyetlenül”, ő, akinek igazán tudnia kell saját életének szomorú tapasztalatai alapján, hogy mi a fájdalom, a szenvedés, a megaláztatás.

Ebből a gondolatmenetből az is kiviláglik, hogy a történet egyik igen fontos része az, amikor a nagypapa elmeséli, hogyan vonszolta teste erejével a hajókat a Volgán. Éppen ezért az emocionális elmélyítés érdekében itt szinte szükségessé válik, hogy más eszközökhöz is folyamodjunk. Rjepin Hajóvontatók a Volgán című festménye ehhez nyújt segítséget, amely nagyszerűen példázza a hajóvontatók megalázó, szánalomra méltó sorsát, akik „saját jószántukból”, „önkéntesen bérbeadva magukat”, nehézkesen vonulnak rongyaikban a Volga partján. Ha a kép zenei alafestéseként még meg is hallgatjuk a „Dubinuszka” dörgő nótáját: „Ej uhnyem, ej uhnyem, aj-da, aj-da”, az emocionális elmélyítés valóban teljes lesz, az élmény felejtethetlenné válhat.

Az elemzés után igen gyakran szükséges, különösen lírai műveknél, az újabb bemutatás, hogy az elemzett, megértett mű ismét művészi egységben ötvöződjék (*szintézis*). Erre a célra nagyszerűen alkalmas A magyar líra gyöngyszemei c. hanglemeszorosozat. Így tanítványaink kiváló előadóművészeink tolmácsolásában hallhatják újra az elemzett művet. Az elemzést megelőző tanári bemutatás helyett azonban sohase használjuk!

A *készségfejlesztés* területén is nélkülözhetetlen segítők társaink lehetnek a modern technika eszközei. Eredményes felhasználásukra itt csak utalni szeretnénk. A szép versmondás, az olvasási készség fejlesztésében közismerten hasznos eszköznek bizonyul a magnetofon (l. Berkes Miklós cikkét, Módszertani Közlemények 1962. II. 4. sz. 81. l.), de bizonyos fogalmazási műfajok (pl. a riport), feladatok (mondatszerkesztési és stílusgyakorlatok) tanításában, illetve elvégzésében is eredményesen alkalmazhatjuk.

Anélkül, hogy túlbecsülnénk az audio-vizuális eszközök alkalmazását oktató-nevelő munkánkban, talán mégis sikerült, ha szegényes tapasztalati anyaggal is, rábresztenünk kartársainkat ezeknek az eszközöknek hatásos és eredményes alkalmazá-

sára. Cikkünk csak kezdő lépésnek tekinthető ebben a munkában. A tapasztalatok további gyűjtésére rendszeres kísérleteket kívánunk végezni. Ehhez kérjük magyar-szakos kartársaink tapasztalatait és közreműködését is.

FELHASZNÁLT IRODALOM: *Dobcsányi Ferenc:* Az írói életrajzok a korszerű irodalomtanítás tükrében, Módszertani Közlemények, 1962. II. 1.

Magyar irodalmi olvasókönyv az ált. isk. VIII. o. számára, Tankönyvkiadó, Bp.

Nemes István: Az irodalomtanítás módszere, Tankönyvkiadó, Bp. 1964.

Nygryn: Funkce audiovizuálních pomůcek v literární výchově, Český jazyk a literatura, 1963.

Vinkler László: Képzőművészeti alkotások, Tankönyvkiadó, Bp. 1954.

FEKETE LÁSZLÓ

szakvezető tanár, Szeged

Hogyan érvényesül a tanulók örállósága és aktivitása műszaki jellegű rajzórán?

Az érvényben levő Tanterv és Utasítás szerint a „Magyarázóközlő, műszaki jellegű” rajzok munkakeretén belül a „Testek csonkolása” c. témakör tanítása a VIII. osztályban történik. Az általunk bemutatott óra anyaga ennek a témakörnek befejezése. Ebből következik, hogy az órán a téma egészére meghatározott didaktikai feladatok közül az alábbiak megvalósítására kellett törekednünk. Ismeretek gyakorlati alkalmazása, ellenőrzés és értékelés. A tíz órára tervezett témakör oktatási és nevelési céljai a következők:

az önálló gondolkodás feltételeinek megteremtése,
a műszaki-jellegű rajzok készítéséhez és értelmezéséhez szükséges jártasság kialakítása;

a tanulók forma, tér és alkotó képzeletének gyarapítása,
a nagyüzemi termeléssel kapcsolatos szemlélet kialakítása.

Az önállóságra és aktivitásra nevelés megvalósítható feladatai. Tanulók irányított megfigyelései. A megfigyelés produktív munka, alkotó jellegű, alkalmas a tanuló alkotó képzeletének kifejtésére. Megfigyeléseket a tanulók a nevelő utasításai szerint végzik előre megadott szempontok alapján. A megfigyelések eredményeit megbeszélik és pontosan megfogalmazzák. A tanulók olyan feladatokat oldanak meg, melyek a régebbi ismeretek, jártasságok, készségek és cselekvések tudását kívánják meg. Az ismeretek gyakorlati alkalmazásában a tanulók tudatos munkával, cselekvő gondolkodással vesznek részt. Az ismeretek gyakorlati alkalmazásával a tanulóknak a szükséges jártasságai és készségei megerősödnek. Az elsajátított ismeretek gyakorlati alkalmazását nem lehet eléggé hangsúlyozni, így erre egész alkotó-nevelő munkánk során törekednünk kell. Ezt az iskola és az élet kapcsolata követeli tőlünk.

A műszaki ábrázolás alapjainak megismertetésével az oktatásügy továbbfejlesztésének irányelvei érvényesülnek, amennyiben az ált. iskolai tanulókat a termelésben alkalmazott sajátos rajzi ismeretek elemeire tanítjuk meg. A műszaki-jellegű rajzok feladata tehát az, hogy a rajzolás gyakorlati életben való alkalmazásának sajátos lehetőségeit megtanítsa. A tanulóknak egy olyan elvontabb rajzi látási és ábrázolási képességet alakítson ki, amellyel a célnak megfelelően képes a tárgyakból kiemelni, elhagyni, valamint ilyen rajzokat értelmezni és olvasni.